

تربیت فردی در قرآن کریم

ارائه دهنده مقاله: حمید حمادی

نام و نام خانوادگی: حمید حمادی^۱، حسنه خواب جاوید^۲

۱- آموزش و پرورش استان خوزستان/ دانشجوی دکتری دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک
۲- آموزش و پرورش استان خوزستان

:

Hamid3148@gmail.com

چکیده

تربیت یگانه راه سلوک انسان در طریق انسانیت است و این مطلوب حاصل نمی شود جز از طریق برنامه ریزی مناسب در جهت تبیین اهداف، اصول و روش های تعلیم و تربیت از منابع اصیل و قابل اعتماد. علاوه بر این تربیت آدمی دارای ابعاد مختلفی است که از جمله آن ابعاد فردی، اجتماعی، عاطفی، علمی و ... می باشد. از آنجا که قرآن کریم کلام خدا و اصیل ترین منبع تربیت بشر در طول تاریخ بوده این تحقیق در پی آن است که با نگاهی به آیات قرآنی در بعد تربیت فردی به روش های اساسی تربیت و رویکردهای تربیتی در این زمینه اشاره کند و نیز نگاهی به اهداف و ویژگیهای این تربیت در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران بیندازد. روش کار در این مقاله بصورت توصیفی - تحلیلی و با مراجعه به منابع دست اول و منابع کتابخانه ای صورت گرفته است. تربیت فردی، یکی از ابعاد اولیه ای است که تأثیری مستقیم بر روی تعالی و مطلوبیت دیگر جنبه های تربیتی انسان دارد به گونه ای که گاه اثربخشی ابعاد دیگر را تحت الشعاع قرار می دهد. در این مطالعه ضمن تبیین انواع روش های تربیت، با تشریح مقوله های مطرح در حوزه روش های تربیت فردی، این نتایج حاصل گردید: روش قرآن در تعلیم و تربیت بر توحید خالص و کامل استوار است. توحیدی که تنها در اسلام است و قرآن آنرا مطرح می کند. یکی از زوایایی که می توان به روش های تربیت فردی توجه نمود، تربیت از زاویه خوف، رجا و حب می باشد. همچنین دوران تربیت طبق آیات قرآن به پنج دوره تقسیم می شود.

واژه های کلیدی: قرآن کریم، روش تعلیم و تربیت، تربیت فردی، زوایای تربیت فردی، رویکردهای تربیتی

^۱ دانشجوی دکتری علوم تربیتی گرایش فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک

^۲ لیسانس معارف اسلامی دبیر آموزش و پرورش استان خوزستان

مقدمه

شکی نیست که قرآن کریم معجزه الهی است و این معجزه تک تک آیات قرآن را شامل می شود یعنی تمام آیات به لفظ و معنا معجزه هستند و چون این کتاب آسمانی از هیچ یک از زوایای زندگی دنیا و آخرت انسان غفلت مکرده است لذا تربیت را در تمام شئون آن شامل می شود. تربیت قرآنی فرد را در زندگی دنیوی، اخروی، خصوصی، اجتماعی، توجه به جسم و روح، روابط در خانواده و روابط با دیگران و ... را شامل می شود. این تربیت شامل تمام سکناات و حرکات فرد می شود و هر چیزی را که مربوط به فرد و سعادت دنیا و آخرت اوست شامل می شود. در قرآن کریم، تزکیه (تربیت) و تعلیم مهمترین هدف بعثت انبیاء الهی و بویژه پیامبر مکرم اسلام (ص) بیان شده است. آنجا که می فرماید: « و یزکیهم و یعلمهم الكتاب و الحکمه^۱ ». خدای متعال سنتش بر این جریان یافته که امور را از مجرای اسباب به جریان اندازد، و در مسئله تربیت هم وسیله ای فراهم می کند، تا مطلوب و هدف برای هر که او بخواهد روشن شده، و بنده اش در مسیر زندگی به هدف نهایی خود برسد. لذا برای رسیدن به اهداف زندگی، مسیرها و روش هایی لازم است که فرد بتواند از طریق آن به نقطه نهایی خلقت خود یعنی حیات طیبه نائل شود. خداوند که تنها راهنمای بشر می باشد به این روش ها و شاهره های اصلی در قرآن کریم اشاره کرده است. ما باید سعی کنیم با فهم این دستور زندگانی این روش ها را استخراج و مورد بهره برداری قرار دهیم.

واژه شناسی تربیت

تربیت در زبان فارسی، به معنای « پروراندن یا اخلاق و آداب را به کسی یاددادن، آموختن و پروردن کودک تا بالغ شدن و به معنای آموزش و پرورش^۲ » هم آمده است. اهل لغت اغلب تربیت را با توجه به ریشه « رب، یرب » تعریف کرده اند. با توجه به اینکه شکل کنونی واژه تربیت از ریشه « ربو » و باب تفعیل است که در این ریشه به معنای زیادت و فزونی اخذ شده با این وجود مشتقات تربیت از ریشه « رب » و « ربب » بیشتر از ریشه « ربو » در قرآن بکار رفته است. تربیت از ریشه ربو در آیه ۲۹ سوره اسرا آنجا که میفرماید: « ... و قل رب ارحمهما کما ربیانی صغیرا ...^۳ » و در آیه ۱۸۱ سوره شعرا که می فرماید: « ... الم نربک فینا ولیدا و لبثت فینا من عمرک سنین^۴ ». در قرآن علاوه بر واژه « رب » برخی دیگر از مشتقات ماده « ربب » مانند « ربیون^۵ » و « ربانیون^۶ » به معنای مربیان و متربیان نیز بکار رفته است. در روایات و احادیث نیز کلمه « رب » مانند ربیتنی، ربانی، التربیه و ... بکار رفته است. واژه تربیت در قرآن دارای مشتقات چهارگانه ای است که به این ترتیب هستند. در برخی آیات مانند آیه ۲۲ سوره جن و آیه ۲۵۶ سوره بقره به معنی « رشد » بکار رفته است. در برخی آیات مانند آیه ۳ سوره انسان و آیه ۵۶ سوره قصص به معنی « هدایت » بکار رفته است. در برخی آیات مانند آیه ۱۵۲ سوره انعام و آیه ۳۴ سوره

۱. سوره جمعه آیه ۱۲

۲. علی اکبر دهخدا، لغت نامه، ج ۱۴، ص ۲۵

۳. و بگو بار پروردگارا، آنها را مشمول رحمت خویش قرار ده، همانگونه که در^۳ کودکی مرا تربیت کرده اند.

۴. آیا ما تو را در کودکی بزرگ نکردیم، در حالی که چندین سال از عمرت را در^۴ بین ما سپری کردی.

۵. آیه ۴۶ سوره آل عمران^۵

۶. آیه ۴۴ سوره مائده^۶

اسراء به معنی « اصلاح » بکار رفته است. در برخی آیات نیز مانند آیه ۱۲۹ سوره بقره و آیه ۱۵۱ سوره بقره و آیه ۹ سوره شمس به معنی « تزکیه » بکار رفته است.

تعریف تربیت فردی

در سند تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت واژه « تربیت » اینگونه تعریف شده است: « تربیت عبارت است از فرایند تعاملی زمینه ساز تکوین و تعالی پیوسته هویت متریبان، به صورتی یکپارچه و مبتنی بر نظام معیار اسلامی، به منظور هدایت ایشان در مسیر آماده شدن جهت تحقق آگاهانه و اختیاری مراتب حیات طیبه در همه ابعاد ». همچنین فیلسوفان و جامعه شناسان و عالمان علوم تربیتی با گرایش های مختلف، اقدام به تعریف تربیت کرده اند به گونه ای که به ندرت می توان به تعریف واحدی دست یافت. افلاطون تربیت را عبارت از رساندن جسم و روح به بالاترین پایه کمال و جمال می داند ، به نظر اسپنسر تربیت مهیا کردن انسان است برای زندگی کامل. ژان آموس کمینوس می گوید: آموزش و پرورش هنری است که افراد را برای زندگانی آماده می کند و هدف این است که فرد دارای دانش، اخلاق و دین شود. دورکیم در این خصوص می گوید: تربیت عملی است که نسل های بزرگ سال بر روی نسل هایی که هنوز برای زندگانی اجتماعی پخته نیستند انجام می دهند و هدف آن این است که در کودک شماری از حالات جسمانی و عقلانی و اخلاقی برانگیزد و پرورش دهد که جامعه سیاسی بر روی هم و نیز در محیط ویژه ای که فرد به نحو خاصی برای آن آماده می شود، اقتضا می کنند. از مجموع این تعاریف به دست می آید که تربیت یک نوع روش رساندن انسان از حالتی به حالت دیگر است و در واقع، تربیت یک هنر و مدیریت انسانی است که فرد را برای پذیرش یک سری صفات اخلاقی، دینی و عقلانی آماده می سازد. پس در تربیت، مربی یک مهندس حرفه ای است که ساختمان روحی و روانی فرد را بر اساس نقشه از قبل طراحی شده به تدریج می سازد. همانگونه که در این تعاریف پرواضح است عمل تربیتی بر روی فرد انسانی صورت می گیرد و فرد هدف تربیتی است.

اهداف تربیت فردی

تربیت فردی دارای اهدافی ویژه است که البته در روش های دیگر نیز ممکن است یافت شوند. دکتر حسن شعبانی در کتاب مهارت های آموزشی و پرورشی اهداف آموزش انفرادی را به این صورت دسته بندی کرده است. ۱. رعایت تفاوت های فردی ۲. رشد استقلال در عمل و یادگیری ۳. عادت به مطالعه ۴. ایجاد مهارت در مطالعه ۵. مطالعه خود هدایت شده و مستقل. اینگونه که از مطلب فوق برداشت می شود توجه به تفاوت های فردی و استقلال و خودکاری فرد مراد از آموزش انفرادی است. با توجه به تمامی آیات شریفه ای که از تربیت سخن گفته و یا واژه تربیت در آنها به کار رفته است، می توان در مفهوم و چیستی تربیت از منظر قرآن چنین گفت که در رویکرد تربیتی اسلام ، بیشترین تعاریف ، ناظر بر مفهوم شکوفایی استعدادها و بالفعل نمودن آنهاست و در تکمیل چنین برداشتی از مقوله تربیت ، علمای اخلاق به کسب عادات و رفتارها و درونی ساختن آنها توجه خاص دارند. لذا می توان نتیجه گرفت که در چنین رویکردی ، انسان موجودی است سرشار از قابلیت ها و توانایی هایی نهفته و درونی که باید در جریان تربیت آشکار و به ظهور و بروز برسد از سوی دیگر، بسیاری از خلیات و صفات مطلوب باید از طریق الگوگرایی و همانند سازی ، در وجود وی ایجاد شود و او را به کمال برساند. هدف مکتب اسلام از تربیت همان «کمال یابی انسان» ویا به تعبیری رساندن انسان به کمال مطلوب و ممکن برای او، می باشد . زیرا آفرینش انسان

و ترکیب وجودی او به گونه ای است که می تواند از راه ها و شیوه های گوناگون به پیشرفت و تعالی دست یابد و ابعاد وجودی خویش را گسترش و کمال بخشد. با توجه به این زمینه ها و استعداد ها، انسان رو به سوی کمال مطلق دارد و همواره در صدد صعود به مدارج عالی انسانی است و از رسیدن به هیچ درجه ای سیری نمی پذیرد. اسلام همان سان که در اندیشه و باور، شریعت توحیدی است و به توحید و یگانگی در خالقیت، ربوبیت، توحید در افعال، توحید در عبادت و اطاعت باور دارد، در تربیت و اهداف تربیت انسانی نیز توحیدگراست. در نگرش اسلامی، برای انسان، چه در افعال و حرکت های تکوینی و چه در افعال و حرکت های تشریحی و ارادی، هدف و مقصدی جز خدا شناخته نمی شود چنانچه در آیه ۱۱۵ سوره مومنون می فرماید: « افحسبتم انما خلقناکم عبثا و انکم الینا لاترجعون^۱» و یا در آیه ۵۶ سوره ذاریات میفرماید: « و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون^۲» بدین ترتیب، آنچه در فرجام و چشم انداز تربیت اسلامی قرار دارد، خداگونه شدن، آراسته گشتن به آرایه های خدا، رشد و کمال معنوی انسان و رسانیدن او به مقام قرب ربوبی و پرورش استعداد های انسانی از رهگذر بندگی و اطاعت خداوند است. در آیه ۱۳۸ سوره بقره میفرماید: « صبغه الله و من احسن من الله صبغه و نحن له عابدون^۳» در تفسیر این آیه شریفه آمده است که تنها رنگ خدایی بپذیرید که همان رنگ ایمان و توحید خالص است. در تربیت نیز هدف اصلی رنگ خدایی گرفتن مربی است زیرا هیچ رنگی به تعبیر مفسران از این رنگ بهتر نیست. در سند تحول آموزش و پرورش نیز همراستا با کلام وحی هدف کلی جریان تربیت در جامعه اسلامی را اینگونه توصیف می کند: « تکوین و تعالی پیوسته هویت متربیان به گونه ای که بتوانند موقعیت خود و دیگران در هستی را به درستی درک و آن را بطور مستمر با عمل صالح فردی و جمعی متناسب با نظام معیار اسلامی اصلاح نمایند.»

الگوی هدف گذاری سند برنامه درسی ملی

در هدف گذاری برنامه های درسی و تربیتی، شکوفایی فطرت و دستیابی به شئون مختلف حیات طیبه، جامعیت، یکپارچگی و توجه متوازن به ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت مبنا قرار گرفته است که در قالب چارچوب مفهومی منسجم و یکپارچه ای در تدوین اهداف سطوح مختلف، راهنمای عمل برنامه ریزان و مجریان خواهد بود در الگوی هدف گذاری پنج عنصر: تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق و چهار عرصه ارتباط دانش آموز با خود، خدا، خلق و خلقت به صورت بهم پیوسته و با محوریت ارتباط با خدا تبیین و تدوین می شوند عناصر پنجگانه در شبکه ای مفهومی، مرتبط و به هم تنیده تبیین می شوند و در فرآیند عملی تربیت هر کدام از این عناصر، متناسب با نیازها و شرایط دانش آموز م بتوانند سرآغاز سیر تربیتی دانش آموز باشند و سایر عناصر را تقویت و تعمیق نمایند. در میان عناصر پن جگانه، عنصر تعقل جنبه محوری دارد.

اصل توجه به تفاوت های فردی در تربیت

تفاوت در استعداد و قابلیت های افراد و اینکه خداوند به هر انسانی ظرفیت و استعداد خاصی داده است از آیات و روایات برمی آید. انسان ها اگرچه در اصل وجود واحد هستند ولی استعدادها و قوای وجودی آنها به یک میزان نیست و از لحاظ

۱. آیا پنداشتید شما را بیهوده آفریده ایم و به سوی ما بازگردانده نمی شوید؟! 1

۲. من جن و انس را جز برای پرستش نیافریدم. 2

۳. رنگ خدا و هیچ رنگی خوش تر از رنگ خدای یکتا نیست ما او را پرستش می کنیم. 3

خصایص درونی و اوصاف بیرونی با هم متفاوت هستند. استعدادها و توانایی به میزان مشخص و به « قدر معلوم» به افراد داده شده است که آیه ۲۸۶ سوره بقره « لا یكلف الله نفسا الا وسعها^۱» و در آیه ۲۱ سوره حجر آمده است: « و ان من شی الا عندنا خزائنه و ما ننزله الا بقدر معلوم^۲». شمول این آیه هم به تفاوت های فردی نظر دارد و هم به تفاوت های نوعی. آیات دیگر مؤید این مطلب نیز مانند آیه ۸۰ سوره رعد « و کل شی عنده بمقدار^۳ » و آیه ۳ سوره طلاق «قد جعل الله بکل شی قدرا^۴». امام صادق (ع) نیز در روایت مفصلی وجود تفاوت های فردی را بیان کرده است می فرماید: خداوند متعال اجزایی را آفرید و آنها را به ۴۹ جزء رسانید و هر جزء نیز ۱۰ قسمت و آنها را میان انسان ها تقسیم کرد. برخی، اجزایی از اینها را دارند و بهترین آنها ۴۹ جزء را کامل دارد. پس فردی که اجزاء کمتری دارد نمی تواند مانند کسی باشد که دارای اجزاء بیشتری است و ... در آخر روایت: اگر مردم می دانستند که خداوند متعال آنها را به این وضع و شکل آفریده است کسی دیگری را سرزنش نمی کرد. علامه طباطبایی پس از تفسیر آیه ۱۱۸ سوره هود^۵ ریشه تفاوت های فردی را عوامل درونی (ارثی، تکوینی) و عوامل بیرونی (محیطی اکتسابی) میدانند.

مراحل تربیت

علامه طباطبایی از شیخ بهایی نقل می کند که در آیه ۲۰ سوره حدید مراحل تربیت انسان آمده است. «اعلموا انما الحیاه الدنیا لهو و لعب و زینة و تفاخر بینکم و تکاثر فی الاموال و الاولاد ...» بدانید که زندگانی دنیا بازیچه و لهو و زینت (آرایش) و تفاخر بین شما و افزون جویی در اموال و فرزندان است ... ایشان اظهار می دارد که در این آیه شریفه پنج خصلت فرد انسان که پنج مرحله را ظاهر می سازند ظهور می یابند. دوران بچگی: لعب. در این دوران فرد انسان سخت حریص بازی است. دوران کودکی: لهو. این مرحله تا اوایل بلوغ ادامه یافته و کودک به سرگرمی ها علاقمند است. دوران بلوغ و اوایل نوجوانی: زینة. در این دوره فرد به آرایش خود و زندگی اش اهمیت می دهد. دوران جوانی: تفاخر. فرد در این دوران به امکانات زندگی بهتر و تفاخر دل می بندد. دوران بزرگسالی: تکاثر. فرد در این دوران دو مرحله افزون طلبی در اموال و تعداد فرزندان را طی می کند.

روش های تربیت فردی

بسیاری از مریبان عقیده دارند موقعیتهای تربیتی باید چنان سازماندهی شود که هر فرد بر اساس تواناییهای خود به فعالیت و یادگیری بپردازد. برای نیل به چنین هدفی، روشه ای آموزش انفرادی، روش های بسیار مناسبی هستند، زیرا در این نوع از روش ها، افراد بر اساس توانایی شان پیش می روند و مربی نیز وقت کمتری صرف می کند در عین حال زمان کافی برای رسیدگی به تک تک افراد صرف می کند. اگر روش آموزش انفرادی به طور صحیح به کار گرفته شود، روحیه استقلال

۱. خدا هیچ کس را تکلیف نمی کند مگر به توانایی او^۱
۲. « هیچ چیز نیست مگر آنکه نزد ما خزانه های آن است و ما نازلش نمی کنیم^۲ مگر به اندازه معین»
۳. مقدار همه چیز در علم ازلی خدا معین است.^۳
۴. همانا خدا بر هر چیز قدر و اندازه ای مقرر داشته^۴
۵. « و لو شاء ربک لجعل الناس امه واحده و لا یزالون مختلفین». و اگر پروردگار^۵ می خواست همه خلق را یک امت می گردانید و لیکن در گوناگونی خواهند بود.

طلبی افراد تقویت می شود. آموزش انفرادی، لزوماً به معنای آموزش یک نفر توسط یک مربی با برنامه خاص نیست. آموزش انفرادی ممکن است به صورت گروهی نیز انجام گیرد. در مورد روش هایی که قابلیت استفاده در محیط های آموزشی را دارند، میتوان از گستره وسیعی از روش ها صحبت نمود، اما آنچه که در زمینه تربیت فردی و اخلاقی از اولویت و اهمیت برخوردار است شامل سه روش کلی رجا، خوف و محبت می باشد. با عنایت به آموزه های قرآنی می توان نتیجه گرفت که اصل اولیه در تربیت، رویکرد رجا یا تشویق است. در مرتبه دوم و در صورت اثر نکردن تشویق، اصل دیگری جایگزین شده که همان خوف یا تنبیه می باشد و اکثریت افراد از این طریق تربیت می شوند. دو روش رجا (به عنوان اصل اولیه) و خوف (به عنوان اصل اکثریتی) هدف اصلی تربیت نمی باشند، بلکه آنچه در تربیت به عنوان روش مهم مورد نظر است همان روش حب و محبت می باشد. هر یک از این سه روش دارای رویکردهایی تربیتی خاصی می باشند که می توان از آنها در زمان مناسب و بسته به اشخاص مختلف استفاده نمود.

رویکردهای مربوط به روش رجا

در مسائل روش شناسی تربیتی منظور از رجا، توجه به روش هایی است که اشاره به انجام عمل، همراه با نوعی امیدواری دارد. این دسته از روش ها برای فراگیران مطلوب و محبوب بوده و از آن استقبال می کنند. البته چون در عمل تربیتی، همه افراد یکسان عمل نمی کنند و در برخی موارد اهداف از طریق روش های تنبیهی (خوفی) به دست می آید، رویکرد رجا اصلی همیشگی در جریان تربیت نمی باشد اما باید به عنوان اصل اولیه به آن توجه نمود. رجا که از اصول ابتدایی و اولیه تربیت می باشد، می تواند از طریق رویکردهایی همچون تشویق، امر به معروف، عفو و قبول، و تحول دنبال شود.

رویکردهای مربوط به روش خوف

حقیقت ترس از خدا همانا ترس آدمی از اعمال زشت خویش است که باعث می شود خداوند از انزال رحمت و خیر خود امساک و خودداری کند. پس نشانه تاثیر مناسب روش خوف این است که در عمل فراگیران بروز می نماید و بدین معنا که عمل آنها، عملی باشد که از این ترس خبر می دهد. این رویکرد تربیتی اشاره به روش هایی دارد که مطلوب فراگیران نمی باشد اما به دلیل اینکه کاربرد آن در رسیدن به برخی اهداف تربیتی و در مورد اکثریت افراد مورد تربیت کارساز می باشد، مربی ناگزیر از کاربرد آن می باشد. تنبیه (مجازات)، نهی از منکر، محرومیت و حبس از جمله رویکردهای مربوط به روش خوف هستند. باید اشاره نمود درجه خوف و عدم مطلوبیت در هر یک از روش ها متفاوت است، بطوری که نهی از منکر در پایین ترین درجه و سپس محرومیت، بعد از آن تنبیه و بعد حبس قرار دارد. مربی در کاربرد این روش ها باید رعایت شدت و ضعف روش تربیتی را بسته به نوع عمل فرد و نیز دفعات بروز آن نماید.

رویکردهای مشترک تربیتی در مورد روش خوف و رجا

امید خیر باید همیشه باید توام با خوف از شر باشد لذا یک فرد تربیت یافته دائماً ترس این را دارد که مبادا گرانمایه ترین سرمایه نجات خود را از دست بدهد، و این امید را هم دارد، که بتواند با توبه و جبران گذشته آن را حفظ کند، پس چنین

کسی دائماً در میان خوف و رجا قرار دارد. از جمله رویکردهای مشترک بین دو روش تربیتی خوف و رجا به سه روش مواجهه با عمل، بشارت و انداز، و توبه اشاره شده است.

رویکردهای مربوط به روش حب

تنها محبت است که در تربیت انسان متکامل، موثر می باشد و دیگر روش های تربیتی هرچند اثربخش می باشند اما به اندازه محبت انسان را به هدف عالی و نهایی زندگی او نخواهند رسانید. از طرفی روش های مبتنی بر محبت آسان تر انسان را به این هدف می رساند. البته این نکته لازم به ذکر است که در روش های مبتنی بر محبت باید هردو جنبه موجود در این روش ها را مورد توجه قرار داد. یک جنبه این روش ها دلالت بر رابطه مبتنی بر محبت، در کاربرد روش دارد و جنبه دیگر در پی نتیجه ای است که کاربرد روش تربیتی خواهد داشت و آن تقویت بعد حبی انسان (در رابطه با خالق جهان) است. به عبارتی در برخی روش ها رابطه محب و محبوب پررنگ تر است و در برخی روش ها اثر و نتیجه رسیدن به محبت پررنگ تر می باشد. رویکردهای مربوط به روش محبت شامل تقلید (الگوپردازی)، عبادت، تجسم نعمت و سلوک النفس.

مبانی فلسفی تربیت اسلامی

مفسران قرآن کریم مبانی فلسفی برای تربیت اسلامی استخراج کرده اند که میتوان گفت چراغ راه ما برای تربیت فردی و انواع تربیت های دیگرند. این مبانی به این ترتیب هستند:

۱. خدا محوری مانند آیه ۷۱ سوره انعام که میفرماید: «... قل ان هدی الله هو الهدی و امرنا لنسلم لرب العالمین^۱». خداوند متعال در آیات متعدد بر توجه به این خط فکری صحیح یعنی خداپرستی و توحید اشاره و امر کرده است.
۲. تعقل. مانند آیه ۲۴۲ سوره بقره که میفرماید: «کذلک یبیین الله لکم ءایته لعلکم تعقلون^۲». خداوند سبحان در آیات زیادی انسان را به تعقل در آیات و نشانه ها دعوت میکند. تعقل یکی از اساسی ترین جنبه های تربیت اسلامی است که در تمام جنبه ها و بویژه تربیت فردی مورد تاکید است.
۳. کرامت. مانند آیه ۷۰ سوره اسرا که میفرماید: «و لقد کرمننا بنی آدم و ...^۳» توجه به کرامت و شخصیت فرد اثرات بسیار مثبتی را در تربیت به همراه دارد و تحقیر و تهدید برعکس ضربات جبران ناپذیری بر تربیت فرد وارد می کند.
۴. اعتدال. مانند آیه ۱۴۳ سوره بقره که میفرماید: «و کذلک جعلناکم امه وسطا لتکونوا شهداء علی الناس و ...^۴». در مسیر تربیت باید اعتدال و میانه روی را در پیش گرفت و از افراط و تفریط و میل بیش از حد به یکسو و مغفول شدن سوی دیگر پرهیز کرد.

۱. بگو هدایت خدا است که به حقیقت هدایت است، و ما ماموریم که تسلیم^۱ پروردگار جهانیان باشیم.

۲. بدین گونه خدا آیات خود را برای شما بیان می کند، باشد که خردمند شوید.^۲

۳. و ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم.^۳

۴. و ما همچنان شما را امتی میانه قرار دادیم تا گواه مردم باشید (تا سایر ملل عالم نیکی و درستی را از شما بیاموزند).^۴

۵. تفکر . مانند آیه ۸ سوره روم که میفرماید: « اولم یتفکروا فی انفسهم ...^۱ ». دعوت به تفکر و اقامه دلیل روشن نیز در آیات متعددی در قرآن آمده است. خداوند متعال سوالات زیادی پرسیده که انسان ها را برای پاسخگویی به آنها دعوت به تفکر کرده است.

۶. عزت . مانند آیه ۸ سوره منافقون که میفرماید: « ... و لله العزه و لرسوله و للمؤمنین و ...^۲ » توجه به این بعد یعنی عزت مندی انسان که از پتو عزت خدای متعال است و عدم جریحه دار نمودن آن باید در تربیت مورد نظر باشد.

۷. تدرج و تمکن . تدرج به معنی اندک اندک و آهسته آهسته و پایه به پایه نزدیک شدن و تمکن یعنی جای گرفتن و جاگیر شدن و نیز توانایی و قدرت و قادر شدن بر چیزی است. این مبنا یعنی اینکه ما در جریان تربیت باید آرام آرام و به دور از عجله حرکت کنیم یعنی سیر تدریجی داشته باشیم تا متربی بتواند در تربیت به مراحل مورد نظر دست یابد.

۸. تسهیل و تیسیر مانند آیه ۳۲ سوره قمر که میفرماید: « و لقد یسرنا القرآن للذکر فهل من مدکر^۳ » ساده سازی تجربیات و مطالب تربیتی یکی از بهترین راه انتقال این تجارب است. یعنی باید با توجه به شرایط رشد متربی و تعالی و بروز استعداد های او باید عمل تربیتی ساده باشد تا با موانع کمتری مواجه گردد.

۹. توجه به آخرت در عین توجه به دنیا. مانند آیه ۲۳ سوره یونس که میفرماید: « ... متع الحیوه الدنیا ثم الینا مرجعکم فننبئکم بما کنتم تعلمون^۴ »

در سند تحول نظام تعلیم و تربیت مدرسه صالح ویژگیهایی دارد که عبارتند از: ساده سازی، پالایش، متناسب سازی، تعادل، انعطاف پذیری، رابطه احسان و عدالت، و مشارکت و تعاون. با نگاهی به این ویژگیها متوجه می شویم که تمام آنها بر اساس مبانی فلسفی تربیت اسلامی پایه ریزی شده اند.

بحث و نتیجه گیری

تربیت انسان در همه ابعاد وجودی علمی، اجتماعی، جسمی، و ... حائز اهمیت می باشد. تربیت فردی، یکی از ابعاد اولیه ای است که تاثیری مستقیم بر روی تعالی و مطلوبیت دیگر جنبه های تربیتی انسان دارد، به گونه ای که گاه اثربخشی ابعاد دیگر را تحت الشعاع قرار می دهد. چرا که تجربه عملی روندهای تعلیم و تربیت به خوبی نشان داده است که صرف توجه به ابعاد تربیت اجتماعی فراگیران نمی تواند رشد همه جانبه آنها را بوجود آورد لذا توجه به فردیت فراگیران باید در اولویت قرار گیرد. یکی از زوایایی که می توان به روش های تربیت فردی توجه نمود، تربیت از زاویه خوف، رجا و حب می باشد. ارزش این رویکردها در عمل یکسان نمی باشد و هدف نهایی و اوج تعالی روش های تربیتی را در رسیدن به روش حب دانسته اند. یعنی افراد باید در جریان تربیت به نقطه ای برسند که انجام و ترک اعمال برای آنها ناشی از علاقه و معرفتشان به خالق هستی

۱. آیا پیش خود تفکر نکردند...!

۲. حال آنکه عزت مخصوص خدا و رسول او و اهل ایمان است.

۳. و ما قرآن را برای وعظ و تذکر آسان کردیم آیا کسی هست که پند گیرد؟

۴. در پی متاع فانی دنیا هستید، آنگاه به سوی ما باز می گردید و ما شما را به آنچه کرده اید آگاه می سازیم.

باشد، نه اینکه ترس از عذاب و یا شوق به نعمت به عمل وادارشان نماید. در رویکردهای تربیتی نیز باید از طریق بالا بردن معرفت فراگیران نسبت به خوبی یک عمل و بدی عمل دیگر، رویکرد حب و بغض را جایگزین رویکردهای خوف و رجا نمود، تا از این طریق روش های تربیت بیرونی (خوف و رجا) جای خود را به تربیت درونی و انسان ساز (حب) دهد. همچنین عنایت به دوره های پنجگانه تربیت که در قرآن معرفی و آشنایی با ویژگیهای فرد در این دوران میتواند جهت تسهیل امر تربیت کمک رسان خوبی باشد.

منابع و مأخذ

- اعرافی، علیرضا و همکاران (۱۳۸۱). اهداف تربیت از دیدگاه اسلام. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، انتشارات سمت
- اکرمی، کاظم (۱۳۹۰). مقدمه ای بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، انتشارات سمت
- باقری، خسرو (۱۳۸۰). پژوهشی برای دستیابی به فلسفه آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، نشریه شماره ۳۲۶.
- باقری، خسرو (۱۳۸۶). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، جلد دوم، انتشارات مدرسه
- بهشتی، محمد (۱۳۸۷). مبانی تربیت از دیدگاه قرآن، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
- زاهدی، مرتضی (۱۳۸۵). نظریه تربیتی اسلام. انتشارات موسسه فرهنگی صابره
- شعبانی، حسن (۱۳۸۲). مهارتهای آموزشی و پرورشی، انتشارات سمت
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۸۶). تفسیرالمیزان، ترجمه محمد باقر موسوی همدانی، چاپ بیست و سوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی
- فولادگر، محمد (۱۳۷۹). روش ها و فنون تربیت. کتاب چکیده مقالات همایش تربیت در سیره امام علی (ع)
- کاشانی، مهدیه، نجفی، محمد، (۱۳۸۹). روش های تربیت فردی-اخلاقی از منظر علامه طباطبایی، مطالعات اسلامی در علوم انسانی، سال اول، شماره اول